

Εξοχότατε κύριε Πρόεδρε της Δημοκρατίας

Πολύ αγαπητέ κ. Πρύτανη,

κυρίες και κύριοι συνάδελφοι

Patron,

Είναι ένα σύνθετο χρέος να χαιρετίσει κανείς τον Αντώνη Μανιτάκη εκ μέρους των μαθητών του, με τους οποίους διατηρεί ιδιαίτερες σχέσεις, που με τον χρόνο καλλιεργούνται και βαθαίνουν. Εξάλλου, οι προηγούμενοι ομιλητές παρουσίασαν με πληρότητα το επιστημονικό του έργο, την ακαδημαϊκή πορεία του και την συνεισφορά του στην διακυβέρνηση της χώρας. Έτσι, τα λίγα λόγια που ακολουθούν επιχειρούν να δείξουν πώς η παρουσία του συνέβαλε στον εκσυγχρονισμό της δημοκρατικής λειτουργίας του συνταγματικού δικαίου και πώς αυτή η παρακαταθήκη μπορεί να οδηγεί στην προσέγγιση των αποριών της μετανεωτερικότητας που φτωχαίνουν τους θεσμούς και δολιεύονται το πολίτευμα.

Διακεκριμένος εντός και εκτός συνόρων για την συνεισφορά του στην ανάπτυξη του συνταγματικού δικαίου και της πολιτειολογίας, ο Αντώνης Μανιτάκης αφιέρωσε το έργο του στην ανάδειξη του συνταγματικού δικαίου ως πεδίου διαμόρφωσης και πραγμάτωσης, όχι απλώς της πολιτικής ελευθερίας, αλλά και της συλλογικής και προσωπικής αυτονομίας. Λαμπρός μαθητής του Αριστόβουλου Μάνεση, ήταν πρωταγωνιστής στην νεανική, δυναμική ομάδα, που, αμέσως μετά την πτώση της δικτατορίας, ανέλαβε να υποστηρίξει την διδασκαλία του δικαίου του κράτους, της θεωρίας για το κράτος, καθώς και της πολιτικής και συνταγματικής μας ιστορίας στην Θεσσαλονίκη, την δημοκρατική Θεσσαλονίκη και στην τότε ευρύνου Νομική Σχολή του Α.Π.Θ. Είτε επέστρεψαν από το εξωτερικό, είτε συνέχισαν την προσπάθεια που είχαν ξεκινήσει στα δύσκολα χρόνια των συνταγματαρχών, οι μαθητές του Μάνεση δεν συγκεντρώθηκαν γύρω του από αφοσίωση στο πρόσωπο του δασκάλου. Για να θυμηθούμε όσους δεν είναι πια κοντά μας, η Ζώγια Χρονάκη, με την περιφρονημένη από

αρκετούς φεμινιστική προσέγγιση του δικαίου, ο προσηνής και γενναιόδωρος προς τους νέους Γιώργος Παπαδημητρίου, ο ενθουσιώδης Σαράντης Ορφανουδάκης και βέβαια ο τιμώμενος, ο κάπως στριφνός διανοούμενος Αντώνης Μανιτάκης, εμφορούνταν από μια κοινή ιδέα και από την πίστη ότι μπορούσαν να την πραγματώσουν: το δίκαιο, ιδίως το συνταγματικό, εγκοιτώνει τις ταξικές αντιπαραθέσεις και τους κοινωνικούς ανταγωνισμούς, τους εξορθολογίζει και, υπό όρους και προϋποθέσεις, εξασφαλίζει την λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος στο πλαίσιο του κοινωνικού κράτους.

Υφηγητής και στην συνέχεια καθηγητής του συνταγματικού δικαίου, ο Μανιτάκης αφιερώθηκε στον παραπάνω στόχο με ένθερμη προσήλωση, αναδεικνύοντας τις σχέσεις ανάμεσα στο κράτος δικαίου και την δημοκρατία, ανάμεσα στην πολιτική και την κοινωνική δημοκρατία, ανάμεσα στην νομική μορφή και την πολιτική πράξη: το Σύνταγμα είναι έτσι για τον Μανιτάκη η νομική κατηγορία που υποδέχεται και εγγυάται την άσκηση της κυριαρχίας από την σύνθετη και αντιφατική οντότητα του λαού, που εξασφαλίζει την αυτοκυβέρνηση της πολιτικής κοινότητας και ταυτόχρονα τον σεβασμό των δικαιωμάτων των μελών της και τον πλουραλισμό.

Από τη σκοπιά αυτή, υπερασπίστηκε το Σύνταγμα, όταν επιχειρήθηκε να χρησιμοποιηθεί το όνομα του για να νομιμοποιηθεί ένας χάρτης οικονομικής διακυβέρνησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης και διακυβερνητικής συνεργασίας των κρατών -μελών της. Με γλαφυρό λόγο και πειστικά επιχειρήματα, στην Ελλάδα, στην Γαλλία, στην Μ. Βρετανία, έδειξε ότι η αυξημένη τυπική δύναμη της Συνθήκης για ένα Σύνταγμα για την Ευρώπη δεν επαρκούσε για να της προσδώσει νομική υπεροχή, την οποία ο καταστατικός χάρτης προσκτάται εφόσον και καθόσον αποτελεί κανονιστικό υπόβαθρο της δημοκρατίας. Υπερασπίστηκε επίσης το Σύνταγμα, όταν η οικονομική και πολιτική κρίση φάνηκε να κάμπτει τις λειτουργίες του και να αδυνατίζει την πολιτική του σημασία: απέκρουσε την αντίληψη περί ανεπάρκειας των θεσμών, τις βιαστικές προτάσεις για την αναθεώρηση του Συντάγματος και επιχείρησε να

δείξει την ανάγκη αλλαγών στο διοικητικό και πολιτικό σύστημα, ώστε να αναπτύσσεται αποτελεσματικά η αντιπροσωπευτική δημοκρατία. Στην πιο παραγμένη περίοδο της μεταπολίτευσης προσπάθησε να διαφυλάξει την υπεροχή του συντάγματος, επιμένοντας να υποστηρίζει ότι αυτό ρυθμίζει τα θεμελιώδη της έννομα οργανωμένης κοινωνικής συμβίωσης, προστατεύει τα συγκροτητικά στοιχεία της δημοκρατίας και ότι η προσπάθεια «εκνόμεισής» του θα πλήξει δραστικά το κύρος του. Επιπλέον, η σύνδεση της δημοκρατίας με την κοσμικότητα που επιχείρησε μας επιτρέπει να αναζητήσουμε το σύγχρονο νόημα του πολιτικού αυτοπροσδιορισμού, που ισχυρές οικονομικές και εκκλησιαστικές εξουσίες επιδιώκουν να εξουθενώσουν. Σε μια περίοδο, όπου η ιεραρχία και το περιβάλλον της διεκδικούν να συμμετέχουν ενεργά στην θέσπιση των κανόνων δικαίου και στην διαμόρφωση των δημόσιων πολιτικών, τα νομικά επιχειρήματα του Αντώνη Μανιτάκη αποτελούν ασφαλή οδηγό για την διαφύλαξη και την ενίσχυση των διακριτών ρόλων κράτους και εκκλησίας.

Η διαρκής συνομιλία του με τους μαθητές του, τους συναδέλφους και τους συνοδοιπόρους του στην διαχείριση των δύσκολων αντιφάσεων που καθορίζουν την διαδικασία της γνώσης και της έρευνας, διαμόρφωσε περαιτέρω την αντίληψή του για το συνταγματικό δίκαιο-θεμέλιο της δημοκρατίας, την οποία παθιασμένα υπερασπίζεται σε ολόκληρη την ζωή του. Επί τρεις δεκαετίες, ο λόγος του στα αμφιθέατρα ενέπνεε στους φοιτητές του την πίστη ότι το δίκαιο, αν και είναι ένας από τους εξουσιαστικούς μηχανισμούς του κράτους, μπορεί, με συγκεκριμένες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες, να υπηρετήσει την ισότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη. Διαλεκτικός στην σκέψη και την διδασκαλία του, προσέδεσε τους διδάκτορες του στην δημοκρατική και κοινωνική αποστολή του δικαίου, δημιουργώντας ένα κύκλο εραστών του Συντάγματος, της θεωρίας και της πράξης του. Απαιτητικός και αφοσιωμένος δάσκαλος, καθοδήγησε νέους επιστήμονες στις πιο δύσκολες θεματικές της πολιτειολογικής σκέψης, αφιερώνοντάς τους μεγάλο μέρος του χρόνου του και εξίσου σημαντικό κομμάτι της ψυχής του. Ο Αντώνης Μανιτάκης είναι σκληρός. Ωστόσο, η αγάπη του για τους μαθητές του,

η επίμονη επιτήρηση της δουλειάς τους και η συστηματική υποστήριξη του μόχθου τους έχουν δημιουργήσει μια ομάδα αναφοράς που με ζωνρά αισθήματα θα συνεχίσουν το έργο του.

Η διδασκαλία του δεν περιορίστηκε στο πανεπιστήμιο, ούτε η υπεράσπιση της δημοκρατίας εξαντλήθηκε με τις μελέτες του. Ως ενεργός πολίτης και διανοούμενος, προσήγγισε κριτικά, με την συμμετοχή του στις δράσεις του Ινστιτούτου «Νίκος Πουλαντζάς» και του Κοινωνικού Φόρουμ Θεσσαλονίκης, τις μεταλλαγές της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας στο πλαίσιο της αγοραίας παγκοσμιοποίησης και χάραξε κατευθύνσεις για την υπέρβαση των δυσλειτουργιών της. Όταν δε επιθετικές εξουσίες επιχειρούσαν να κυριεύσουν και να συρρικνώσουν την βάση της, τον δημόσιο χώρο, έδωσε μάχες στα δικαστήρια και στην κοινωνία. Μάχες άνισες που άλλοτε είχαν αίσια κατάληξη, όπως όταν ως πρόεδρος της Ένωσης πολιτών Θεσσαλονίκης κατόρθωσε να διαφυλάξει τον χαρακτήρα της Ροτόντας ως μνημείου και στοιχείου της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, και άλλες φορές όχι, όπως στο περίφημο ζήτημα του βασικού μετόχου. Όλες όμως δόθηκαν με γνώση και ψυχή που λειτουργεί ως παρακαταθήκη για το μέλλον.

Για την επόμενη μέρα δίνει και την τελευταία μάχη του, που είναι μια σπουδαία ευκαιρία να ανανεώσει τον διάλογο με τους μαθητές τους, να ακούσει την αντιλογία τους και να συζητήσει για τις διαφορές που ανακύπτουν. Πραγματικά, ενώπιον των πολλαπλών κινδύνων που απειλούν το συνταγματικό πολίτευμα, ο Μανιτάκης επιχειρεί να το προφυλάξει, προλαμβάνοντας παρεκκλίσεις του ίδιου του κυρίαρχου. Για να προστατεύσει τον λαό από τις επιλογές του, απαλλάσσει τους βουλευτές- αντιπροσώπους του από οποιοδήποτε δεσμό με τους εκλογείς τους και από κάθε θεσμική δέσμευση. Τούτη η χαλιναγωγή του λαού που προτείνεται, πάντως, για την διαφύλαξη της δημοκρατίας, επιδρά στα χαρακτηριστικά και την πρόσληψή της: η δημοκρατία γίνεται μετριασμένη, σύμφωνη περισσότερο με την σκέψη του Sieyès και προστατευμένη από πρακτικές όπως αυτές του Ροβεσπιέρου και του Saint

Just που διαμόρφωναν τις πολιτικές τους αποφάσεις συνομιλώντας με τα θεωρεία της Constituante και της Convention. Μια δημοκρατία του μέσου και της αποφυγής των ακροτήτων, της κυριαρχίας του λόγου, που δεν αφήνει περιθώρια στους δημαγωγούς. Με τον τρόπο αυτό, όμως, μοιάζει να υποτιμά την σημασία ενός ανοιχτού κυκλώματος ανάμεσα στους κυβερνώντες και τους κυβερνώμενους και να παραγνωρίζει ότι τα σημαντικά της νεωτερικής δημοκρατίας, όπως η καθιέρωση της ισότητας και του ουδετερόθρησκου χαρακτήρα του κράτους ή η αποσύνδεση της ιθαγένειας από εθνοτικά και θρησκευτικά στοιχεία υπήρξαν επακόλουθα των ριζοσπαστικών στιγμών της. Γι'αυτά ελπίζουμε να αναστοχαστούμε μαζί με τον Αντώνη Μανιτάκη, να αξιοποιήσουμε το ανήσυχο, εφευρετικό και σε διαρκή επαγρύπνηση πνεύμα του, που σήμερα αποτιμούν οι συνάδελφοι και μαθητές του προσφέροντας του τον Τιμητικό Τόμο που φέρει το όνομα του.

Ιφιγένεια Καμτσίδου